

Skogsfinnarnas näverflätning

Stig Welinder

Bingsjö 2002

Näverflätning har förekommit i hela norra Europa sedan lång tid tillbaka. De äldsta svenska arkeologiska fynden är från den äldre järnåldern. I synnerhet har dock näverflätning inom kulturhistorien och etnologin knutits till de finnskogar och finnmarker, som etablerades av de i årtiondena kring år 1600 inflyttades östfinnarna, efter inflyttningen benämnda skogsfinnar. Frågan är, om näverflätning är en för skogsfinnarna karaktäristisk etnisk markör.

Försättsbild: Liesko (längd 69 cm) från Päckos i Rättviks finnmark, Dalarna
(foto: Joa Silver 2016).

Då Carl von Linné under sin Dalaresa färdades utefter Västerdalälven mellan Floda och Nås i augusti 1734 mötte han en slätterkarl, som han fann värd att beskriva i resedagboken:¹

[...] som med lien gick ut att slå. Han var klädd efter landsens maner, hade på sig en brun kullmössa, svart rakt hår, vit vadmalströja, grå hosor utan förfötter, näverskor.

Alla skogsfinnar i Dalarna var inte svarthåriga och bar kullmössor, men det är en vanlig uppfattning, att i synnerhet skogsfinnarna tillverkade och använde näverskor och andra näverflätade föremål som kontar, liefodral, knivslidor, askar, burkar och flaskor. Näverflätning anses vara ett för finnmarkerna och finnskogarna karaktäristiskt hantverk.

Frågan är, när och hur denna uppfattning har vuxit fram. Är den en långlivad myt eller en realitet, som kan empiriskt beläggas i historiska källor och föremålssamlingar? I fortsättningen sammanfattas uppfattningen sådan den ser ut i modern, lättillgänglig litteratur (kap. 1–2), den följs bakåt i litteraturen till sina rötter (kap. 3–4), och den prövas empiriskt i arkiv och museimagasin (kap. 5–8).

Diskussionen (kap. 6 och 9) utgår från arkeologins grundförutsättning, att det finns meningsfulla samband mellan människor och föremål. Elegant och djupt har detta uttryckts av Marcel Mauss med avseende på reciproc byteshandel:²

[...] if we realize that it is first and foremost a pattern of spiritual bonds between things, which are in some extent parts of persons, and persons and groups that behave in some measure as if they were things.³

¹ Linné 1984 [1734]: 135–136

² Mauss 1970 [1925]: 11

³ [...] om vi först och främst inser att det är ett mönster av andliga band mellan saker, som i viss utsträckning är delar av personer, och personer och grupper som i visst mått uppför sig som vore de saker. [övers. förf.]

Mera poetiskt och mera arkeologiliknande har samma tanke formulerats av Ludvig Börne, även om hans stenar i sitt sammanhang inte var stenyxor:⁴

[...] aber wo die todten Menschen schweigen, da sprechen desto lauter die lebendigen Steine.⁵

Att katalogisera, klassificera och analysera materiell kultur är att relatera människor till varandra.⁶ Ett slags relation är etnicitet. Det Barthska konstruktivistiska etnicitetsbegreppet⁷ ser etnicitet som en social process, i vilken föremål kan delta som markörer av vi-dom-relationer. I denna artikeln är näverflätade föremål kategorier av och relationer mellan människor, mellan skogsfinnar och människorna i de svensktalande bygderna.

⁴ Heine 1840: 37

⁵ [...] men där de döda människorna tigger, där talar desto högre de levande stenarna. [övers. förf.]

⁶ Welinder 1991: 28

⁷ Barth 1969

1. Internet

Finnskogsmuseet i Skräddrabo har på sin hemsida en lista över femton skogsfinnska kulturspår från ”Höjdlägesbebyggelse” till ”Finska gener”. Den tionde punkten är ”Näverflätning – äv. nävertak”.⁸

Hembygdsföreningen i Nordmaling föreslog 2011 dristigt en näversko som Sverigeklenod. Nomineringen ledsagades av en kulturhistorisk text med en notis om näverflätningens ålder och ursprung:⁹

Så vitt man kunnat utröna har vi fått denna typ [från] Finland med Finska inflyttningar till Sverige på 1500- och 1600-talet.

Anknytningen till finnskogarna betonas på den dräkthistoriska hemsidan ”Historisk dräkt och hantverk”:¹⁰

Skor av flätat näver är en rent finsk företeelse som i vårt land främst användes i finnskogarna och då som vardagliga slit-och-släng-skor.

Rolf Rønnings text på en norsk hemsida för skogsfinnska intressen är dunkel:¹¹

Det er ingen tilfeldighet at finnene hadde lært å utnytte dette fantastiske materialet [bjørknäver]. Det var en lærdom som var nedarvet gjennom mange generasjoner.

Skogfinnene hadde ikke sin opprinnelse i Finland. Dit kom de østfra, og allerede da var neverkulturen godt utviklet. Det er altså en urgammel kultur som ennå til en viss grad holdes i hevd på Finnskogene – og sikkert også andre steder.

⁸ Finnskogsmuseet. Skogsfinnska kulturspår (<http://www.finnskogsmuseet.se/>)

⁹ Klenod. Anmälda bidrag (<http://www.klenodsverige.se>)

¹⁰ Historisk dräkt och hantverk. Myter och felaktiga föreställningar om folkdräkter. September 22, 2010 (<https://historiskdrakt.wordpress.com/page/3/>)

¹¹ Skogfinnske interesser i Norge. Artikler/filmer. Rolf Rønning 2007: Bjørkeneveras rolle hos skogfinnene (<http://skogfinnene.no>)

Väl villigt tolkad står här, att näverflättningshantverket infördes till de norska finnskogarna med inflyttare från Finland. Det var vid inflyttningen ett urgammalt, traditionsbundet, östeuropeiskt hantverk.

Också längre historiska framställningar går att läsa på Internet. ”Slöjden i skogen” skriver:¹²

I Sverige har man inte hittat några näverföremål av flätade näverremсор som är äldre än 1400-talet. I Finland har man däremot hittat samma typer av föremål redan i förhistoriska arkeologiska fynd. Man antar därför att idén med att fläta ihop remсор av näver till föremål kommit till Sverige österifrån, ifrån Finland. Tekniken med att fläta bruksföremål av näverremсор har också varit mest vanlig i de traditionella finskbygderna i Värmland, Dalarna och södra Norrland.

Stycket sammanfattar en rådande uppfattning. På Internet är näverflätning ett finskt hantverk, som fördes till Skandinavien av finska inflyttare på 1500-talet, de blivande skogsfinnarna. Det frodades särskilt i finnmarkerna och finnskogarna. Så ser myten eller verkligheten ut på Internet. Det är påståenden av detta slaget, som skall prövas i den föreliggande artikeln.

2. Slöjdböcker

Författare till handböcker har en benägenhet att skriva av varandra. Om inte identiska formuleringar så ett likartat innehåll återfinns i olika böcker om näverslöjd. Texterna på Internet känns också igen. Eva Nilsson sammanfattade korthugget näverflätningens historia i sin handbok:¹³

Näverflätningen utvecklades mycket tidigt i Finland, där man funnit flätade föremål från förhistorisk tid. Förmodligen förde den finska invandringen, från 1400-talet och framåt, med sig konsten att fläta näver till vårt land.

¹² Slöjden i skogen. Slöjden/Flätat näver (<https://www.slojdeniskogen.se/slojden/flatat-naver/>)

¹³ Nilsson 1974: 10

Ulla Sundström var tio år senare mera försiktig, men hennes datering är inte bättre, som fortsättningen av denna artikeln får visa:¹⁴

Näverslöjd är ett gammalt fint hantverk, som förekommit i ett flertal länder sedan 1500–1600 talen, främst då i de norra delarna av Europa, Asien och Amerika.

Henrik Johansson och Ola Palm återgav ytterligare några år senare den rådande uppfattningen, och de kan knappast klandras för det. Deras förklaring till näverflätningens vanlighet i finnbygderna är originell och värd att ta med i det fortsatta resonemanget:¹⁵

Man tror att flätningstekniken ursprungligen kommer från Finland, där den har mycket gamla traditioner. Till Sverige kom den troligen med de finska invandrarna under 1400- och 1500-talen, och den har fram till i dag en tydlig anknytning till de trakter som bebotts av den tidens finska invandrare. De hade det ofta fattigt och var spridda i avlägsna skogstrakter, vilket tvingade dem att fortsätta att förlita sig på sin traditionella kunskap om näver. Detta gratismaterial fanns i överflöd i skogsbygderna.

Den senaste näverslöjdboken i samlingen, av Ingvar Svanberg och Håkan Tunón, är mindre en handbok och mera en kulturhistorisk och etnobiologisk översikt. Näverflätningens sammanhang med finnbygderna slogs åter fast:¹⁶

Den finstalande allmogen i mellersta Sverige tillverkade många bruksföremål av näverremсор som flätades samman. Särskilt näverskor var typiska produkter som bland annat användes vid myrslåtter och vallgång. Om flättekniken främst hör finnbygden till, så har flaknäver använts över i stort sett hela Sverige.

Även om likartade historieskrivningar ständigt upprepas, så har de naturligtvis någonstans sin startpunkt. Det ligger nära till hands att det skulle vara i den etnologiska facklitteraturen.

¹⁴ Sundström 1983: 6

¹⁵ Johansson & Palm 1989: 17

¹⁶ Svanberg & Tunón 2001: 79–80

3. Den allmänna etnologiska litteraturen

Den traditionella folkminnesforskningen från slutet av 1800-talet omvandlades på 1960-talet till en socialantropologisk etnologi. Därmed avtog intresset för det äldre bondesamhället. Föremålsstudier utfördes knappast längre. Den äldre, allmänna etnologiska litteraturen kan emellertid inte entydigt särskiljas från den speciellt mot finnbygdernas liv och leverne inriktade litteraturen. De möts till exempel i en sådan person som Nils Keyland, som var mångsidigt verksam vid Nordiska Museet men också arbetade något i finnskogarna.

Genomgången av litteraturen här görs i kronologiskt omvänd ordning. Syftet är att finna ursprunget till den rådande uppfattningen om näverflätningens uppträdande i tid och rum – och etniska sammanhang. Tiden före 1940-talet redovisas i nästa avsnitt om den skogsfinska litteraturen (kap. 4), för att undvika en tvångsmässig tudelning av litteraturen i allmänetnologisk och skogsfinsk litteratur.

Nationalencyklopedin är en kunskapsauktoritet. Uppslagsorden ”näverskor” och ”näverslöjd” är skrivna av Katarina Ågren. Den historiska bakgrunden kommenteras inte, men den geografiska och etniska förekomsten framställs entydigt:¹⁷

[näverskor] flätade av dubbla lager näverremсор, har varit vanliga i Finland och förekommit i Sverige i bygder med finsk bosättning. Näver isolerar mot värmen och näverskor användes därför då man svedjade och måste gå på den ännu heta jorden.

Föremål flätade av näverremсор, t.ex. ► näverskor, kontar, lieskydd (lieskor), korgar och flaskor förekommer i Sverige i trakter med gammal finsk kolonisation, Värmland, Dalarna och delar av Norrland.

Nationalencyklopedien kunde stödja sig på standardverket *Arbete och redskap*. Första upplagan skrevs på 1960-talet. Den kan ha varit källan också för de ovan (kap. 1–2) refererade hemsidorna och slöjdböckerna. Phebe Fjällström hade skrivit bokkapitlet om material och teknik:¹⁸

¹⁷ NE 14 (1994): 360

¹⁸ Fjällström 2005 [1970]: 77–78

Näverflätning anses ha blivit införd genom invandrade finnar och utträngde delvis bruket av flaknäver.

Anna-Maja Nylén kompletterade och underströk den uppfattningen i sitt bokkapitel om kläder:¹⁹

I vissa delar av landet har det funnits en folklig tillverkning av skodon som bevarat ursprungliga former. Detta är t.ex. fallet med de mockasinliknande *skinnskorna* i Särna, Dalarna, *näverskorna* i finnbygderna och *träskorna* i Skåne.

Dateringar av det äldsta näverflätandet saknas i artiklarna i *Arbete och redskap*. Som det senare skall visa sig i den föreliggande artikeln torde det vara en klok inställning. Ett häfte från Jämtlands läns museum var mera explicit:²⁰

Näverflätningstekniken infördes under 1500- och 1600-talen av invandrande finländare, i Finland och Östeuropa hade bruket att fläta näver utbildats redan under förhistorisk tid.

Därmed är den etnologiska litteraturens uppfattning vid tiden för föremålsstudiernas upphörande sammanfattad. Den ovan (kap. 1–2) refererade litteraturen känns igen. Etnologins uppfattning byggde på 1960-talet emellertid inte på egen originalforskning utan på refererat av de i det följande behandlade arbetena. Viktigast bland dessa är Niilo Valonens doktorsavhandling och hans svenskspråkiga sammanfattning av densamma.

Niilo Valonens avhandling är ett mäktigt allomfattande arbete.²¹ Med avseende på datering av den äldsta näverflätningen kunde han enkelt konkludera, att inga arkeologiska fynd från förhistorisk tid fanns i Finland. Däremot kunde ett antal ord för benämningar av föremål antydningssvis dateras till medeltiden eller dessförinnan:²²

Das sprechendste linguistische Zeugnis ist das Wort *virsu*, das im Finnischen, Ostkarelischen, Wepsischen und Estnischen vorkommt und meines Erachtens

¹⁹ Nylén 2005 [1970]: 396

²⁰ Hallinder & Järlgren 1985 [1974]: 11

²¹ Valonen 1952

²² Valonen 1952: 299

erweist, dass lindenbaste und wahrscheinlich auch birkenrindene Fussbekleidung in urfinnischer Zeit benutzt worden ist.²³

Som sitt främsta argument för en hög ålder anförde Niilo Valonen utbredningen av olika typer av näverskor ”die sich unter anderem av Grund von Erdfunden, als sehr konservativ erweisen”.²⁴ De jordfunna föremålen kan emellertid inte dateras.

Till Skandinavien skulle näverflätningen ha kommit efter medeltiden med ursprung i Finland.²⁵ Den skulle vara särskilt förekommande i finnskogarna och därifrån spritt sig till omgivningen genom försäljning och efterapning. Detta leder dock till en tendens till cirkelslut, då finska skotyper daterades utifrån förekomsten i Sverige:²⁶

Die schwedischen birkenrindenen Ösenschuhe erweisen, dass die binnenfinnische Form schon im 16. Jahrhundert, in den Gegenden vorgekommen ist, aus denen Finnen als Ansiedler nach Schweden ausgewandert sind (unter anderen werden Rautalampi und Mikkeli heimatliche Kirchspiele von Waldfinnen benannt).²⁷

Niilo Valonens datering byggde på ett klassiskt diffusionistiskt resonemang enligt vilket föremålstyper ska ha ett ursprungsområde, från vilket det har spritt sig ungefär som ringar på vattnet. Det var karaktäristiskt för det tidiga 1900-talets kulturhistoria och kulturkretslära. I den svenskspråkiga korta versionen av doktorsavhandlingen underströks bilden av spridningen från ett ursprungsområde i Finland ytterligare. Ett karaktäristiskt argument var, att inte alla de i Finland förekommande typerna fanns i Sverige, och att få typer var unika för Sverige, till exempel lieskor. Svenskarna fick sina näverflätade föremål från finnbygderna. Ett exempel var att kontar såldes av värmlandsfinnarna.²⁸

²³ Det mest talande belägget, för att skor av lindbast och möjligen också björknäver användes under urfinsk tid, är ordet *virsu*, som förekommer i finska, östkarelska, vepsiska och estniska. [övers. förf.]

²⁴ Valonen 1952: 236–240, 298–301, 306–307

²⁵ Valonen 1952: 290–292, 300

²⁶ Valonen 1952: 238

²⁷ De svenska björknäverskorna med en rem visar, att denna för det inre av Finland karaktäristiska form redan på 1500-talet förekom i de områden, från vilka finnar utvandrade till Sverige som nybyggare (bland andra anges Rautalampi och Mikkeli som hemsocknar för skogsfinnarna). [övers. förf.]

²⁸ Valonen 1953: 109–111

Niilo Valonens uppfattning blev auktoritativ och normbildande genom att han skrev artikeln om näver i KLN²⁹.

Många andra flätade n[äver]arbeten såsom ryggsäckar, vackor och knivslidor förfärdigades redan under medeltiden inom barrskogsdistrikten i Fi[nland] och spreds till Skand[inavien] i den fi[nska] kolonisationens spår.

Likaledes kan man sluta sig till att den flätade n[äver]skons tre fi[nska] huvudtyper är av medeltida ursprung.

Niilo Valonens framställning av näverflätningens och särskilt näverskornas ursprung, spridning och förekomst var på 1950-talet varken unik eller ny, men den var den mest empiriskt underbyggda och genomarbetade framställningen. Samma ambitioner präglar Lennart Björkquists studie av äldre skodon i Jämtland.³⁰

Kartan över skor i Jämtland visar hur träskor var allenarådande i den västra delen av landskapet, medan näverskor var lika dominerande i den östra delen.³¹ Denna utbredning relaterade Lennart Björkquist till en allmän nordeuropeisk förekomst av flätade skor i öster. Varför näverskor fanns i Sverige framför han som inemot axiomatiskt:³²

Vi ha redan i det föregående haft tillfälle att påpeka de flätade näver- och bastskornas deciderat östliga utbredning i Europa, och det torde knappast råda något tvivel om, att även näverskorna i vårt land ha sitt ursprung i öster. Ursprungslandet är närmast Finland, och härvid är icke endast fråga om lån utan om direkt överföring genom finska invandrare, som särskilt under 1500- och 1600-talen bosatte sig i vårt land.

Argumenten är, att samma två huvudtyper, som fanns i Finland, också är de enda två typerna i Sverige, jämte näverskornas utpräglade östliga förekomst i landskapet. Näverskorna angavs också ha en viss anknytning till den skogsfinska bygden i nordöstra Jämtland till skillnad från andra östjämtska typer av klädesplagg.³³ Såsom ”praktiska och billiga sommarskor”³⁴ hade de

²⁹ Valonen 1967: 454

³⁰ Björkquist 1938

³¹ Björkquist 1938: Fig. 1

³² Björkquist 1938: 27

³³ Björkquist 1938: Fig. 17

svensktalande snart nog anammat näverskorna. De äldsta jämtländska näverskorna skulle alltså vara från den finska inflyttningen till landskapet kring mitten av 1600-talet.

Uppfattningen har vandrat vidare i den jämtländska litteraturen.³⁵ Argumentationen är påtagligt lik Niilo Valonens halvannat årtionde senare.

Övre Dalarnas bondekultur beskrevs grundligt i fyra böcker under loppet av 1940-talet.³⁶ De två författarna, Ella Odstedt och Lars Levander, såg det som självklart att den svensktalande allmogen i Dalarna använde näverflätade föremål kring mitten av 1800-talet. Vallhjon, vallkullor och andra använde näverskor.³⁷ De kunde anges vara tillverkade av värmlänningar,³⁸ om finnar eller ej intresserade inte Lars Levander. Även andra slags näverflätade föremål, såsom flaskor, förekom.³⁹ Arbetsfolk, särskilt vallkullorna, bar näverkontar.⁴⁰ De två författarna till fyrbandsverket om Övre Dalarnas bondekultur höll sig visligen borta från finnmarkerna och dess människor. De få beskrivningarna av näverskor och dylikt relaterades inte till finsk tradition eller på annat sätt till finnar, om inte de ovannämnda värmlänningarna kom från de värmländska finnskogarna.

I den mån den allmänna etnologin på senare tid har befattat sig med näverflätning och näverflätade föremål har den fallit tillbaka på studier slutförda före 1960-talet, i synnerhet Niilo Valonens doktorsavhandling. Detta gäller också det senaste verket i ämnet, av Sirkka-Liisa Ranta:⁴¹

Det er generelt akseptert at helneverteknikken er eldre en fletting, og at flettede gjenstander er laget senest fra begynnelsen av nyere tid. Disse ferdigheter ble spredt mot vest fra Finland med de såkalte metsäsuomalaiset [skogfinner] mellom 1580 og 1640.

Den tradition som växte fram som konsensus i de specialiserade studierna i finnbygdena alltsedan dessa blev intressanta under loppet av 1800-talet är i det närmaste likvärdig den i den ovan refererade litteraturen återkommande.

³⁴ Björkquist 1938: 30

³⁵ Oscarsson 2012: 209

³⁶ Levander 1943, 1944, 1947; Odstedt 1953

³⁷ Levander 1943: 156, 1944: 274; Odstedt 1953: 69, 76; 83–85; 390

³⁸ Levander 1944: 156

³⁹ Levander 1947: 497–498

⁴⁰ Odstedt 1953: Fig. 34, 71–73

⁴¹ Ranta 2016: 23 [övers. Hanna Harju, Birger Nesholen]

4. Den skogsfinska litteraturen

Skogsfinnarnas historia och kulturhistoria är ett eget litet forskningsområde som vanligen inte refererar till den i det föregående avsnittet diskuterade litteraturen. Det är sig själv nog, och inom sig upprätthåller den ingen rågång mellan å ena sidan universitets- och institutionsforskning och å andra sida privatforskning.⁴² Frågan är om det går att söka sig baklänges ner i tiden i de skogsfinska forskarnas texter och hitta ursprunget till dagens uppfattning om näverflätning, vilken skiljer sig något från den allmänvetenskapliga.

Värmlands Museum får inleda kavalkaden:⁴³

Att tillverka näverskor, näversäckar och stickkorgar kunde nästan varje skogsfinne, redskapen var enkla och björken växte runt knuten.

Skogsfinnarna hade inte bruk för fäboddar – skogsbetet räckte till året om – så de följande föremålen bör ha avsett tillverkning eller åtminstone bruk i de svenska bygderna.

Näverflätning förekom där också:⁴⁴

Man gjorde askar, flöten, bindsel till korna, skärp och regnhalskragar till fäbodflickorna, allt av näver.

Många anser att kunskapen om näverflätningen följde finnkolonisationen men denna typ av näverhantverk har förekommit i stort sett i alla områden där det varit gott om björkar. Men uppteckningar och fotografier visar att skogsfinnarna behärskade näverslöjdens möjligheter på ett mästerligt sätt.

Skogsfinnarna i Värmland var klädda som andra värmlänningar. Att observera är dock att näverkontar och näverskor framhålls som utmärkande för skogsfinnarna.⁴⁵

Enligt en uppteckning om skogsfinnarnas klädsel kan man läsa följande. ”Dräkten utgöres af en lång, grå vadmalsrock och räcker till midten af smalbenet der de så

⁴² Welinder 2016

⁴³ Olsson 2009: 144–145

⁴⁴ Olsson 2009: 144–145

⁴⁵ Olsson 2009: 144–145

kallade damaskerna vidtaga äfvenledes av grått vadmal, hvilka nertill omsluta de klumpiga becksömsskorna”. Näfversäcken ”konten” var skogsfinnarnas ständiga följeslagare. Antingen han skulle gå till handelsboden, till kvarnen eller till arbetet, så dinglade den outhärliga näfversäcken på ryggen.

De äldre kvinnorna var vanligen klädda i grova mörkfärgade kjolar, som räckte till mitten av benet, kort skinntroje eller vadmalströja och näverskor. Sommartid är näverskorna mycket praktiska, helst när man går i blöt mark. Däremot måste de ofta lagas om man går längre stycken och inom ett par veckor måste man göra nya. Man behövde dock endast ca 1 timmes arbete för att göra ett par nya skor. Förr användes de både till helg, söcken och ibland även under vintertid.

Författaren är hemslöjdskonsulent i Värmlands län och har i sin artikel samlat sin erfarenhet. Hon hänvisar allmänt till Nils Keylands texter och fotografier. Hennes beskrivning av det skogsfinska levnadsmönstret innehåller inga tidsangivelser utöver ”förr”. Årtal införs genom reproducerade fotografier från 1911 av en kvinna med en näverkont och en man som skalar av näver. Ytterligare ett illustrerande fotografi av Nils Keyland från 1920-talet visar tre äldre män som flätar kontar och korgar av näver. Bilden ser lite hantverksdag-på-hembygdsgård ut.

Ett århundrade före Nils Keylands tid synes värmlandsfinnarnas klädedräkt ha avvikit från de gamla sockenbornas. Kyrkoherden i Sunne socken anförde 1801 med hänsyftning på finnarna men utan vidare detaljer:⁴⁶

”som nyttja sin serskilda klädedrägt”

Auktoriteten på skogsfinsk kultur i dag är Maud Wedins doktorsavhandling från 2007. Hennes utsaga om näverflätning är entydig även om hon döljer sig själv:⁴⁷

Skogsfinnarna var skickliga på att tillverka föremål av näver och inte sällan förknippas näverhantverket som liktydigt med skogsfinsk tradition. Ofta var till exempel skor, liefodral, knivslidor, bärmesar och förvaringskärl gjorda av näver.

⁴⁶ Kjellin 1905 [1801]: 259

⁴⁷ Wedin 2007: 193

Utsagan modifierades omedelbart. Maud Wedin motiverade varför de näverflätade föremålen inte kunde inordnas bland hennes etniska markörer:⁴⁸

Näverhantverket är emellertid en företeelse som förekommit i stort sett över hela Nordeuropa och andra områden där björken växer. Vid jämförelse mellan näverföremål från Norge, Sverige, Finland och nordvästra Ryssland ser man att såväl föremålets utseende som användningsområden liknar varandra. Därför är det svårt att särskilja något specifikt skogsfinskt kännetecken i näverhantverket.

Utsagan, som illustreras av två fotografier av näverarbeten, bygger på självsyn i museisamlingar och innehåller inga litteraturreferenser. Den saknar en uppfattning om tid och eventuella kvantitativa skillnader, men skiljer sig i övrigt fördelaktigt från de samtida allmänetnologiska texterna.

Näverskor som en karaktäristisk del av skogsfinskt dräktskick hade fastslagits av Maud Wedin några år tidigare.⁴⁹

Skodonen tycks sommartid ha varit näverskor, till exempel i form av de skoliknande näverskor som idag finns bevarade på finnskogarna. De kunde även vara av enklare sort med en näverbotten fastsatt med remmar över foten. Till vardags användes också skor som var enkelt hopsyddas av en eller några skinnbitar.

Ett fotografi av ett par flätade näverskor illustrerar texten, som saknar kronologi och källhänvisningar. Det är därmed svårt att veta vid vilken tidpunkt detta skoskick var i bruk.

Näverflätning som speciellt skogsfinsk framhölls i samma antologi av Birger Nesholen. Han inordnade hantverket i en etniskt och språkligt avgränsad kontext:⁵⁰

Skogfinsk kultur i Skandinavia og finsk-ugriske kulturer lenger østover, er spesielt kjent for håndverk og teknikker for utnyttelse av never som materiale med mange

⁴⁸ Wedin 2007: 193; observera att Maud Wedin använde inte begreppet ”etniska markörer” i Fredrik Barths betydelse såsom aktivt framhållna drag som särskiljande mellan vi och dom utan snarare som en beteckning för karaktäristiska skogsfinska materiella kulturdrag (Welinder 2016: 57–58)

⁴⁹ Wedin 2001: 178

⁵⁰ Nesholen 2001: 131

bruksområder, både som helnever og i flettet form. Ennå lever personer på Finnskogen som gjennom skolegangen brukte neverkont som skolesekk og slet ut ett par stykker i løpet av skoletiden, mens never Skor var i bruk til inn på 1900-tallet i flere skandinaviske finnbygder.

Uppfattningen var erfarenhetsbasert og framførtes utan litteraturreferenser.

Näverhantverket hadde införts till Skandinavien av inflyttade finnar:⁵¹

Näverhantverket på Finnskogen kommer också från Finland. Det finns olika varianter av näverskor i Skandinavien och Birger [Nesholen] jämför skandinaviskt näverhantverk med näverhantverket i Finland.

De senast refererade verken är skrivna med forskningsambitioner och bör väl med tiden bli normgivande i åtminstone den skogsfinnska litteraturen. Under drygt två århundraden dessförinnan utkom en rad verk, som trakterade en och samma uppfattning: den som hadde blivit rådande i den allmänethnologiska litteraturen sedan 1950-talet.

Finn Rideland skrev om Mickels-Olle i Orsa finnmark, som levde 1801–1882 och av hvilken hans morfar i sin ungdom förvärvat två utsökta näverkontar.⁵² Han hadde också en entydig uppfattning om näverflätningens historia. Det bör ha varit bland annat den han avsåg med ett svepande uttalande:⁵³

Efter att ha besøkt Rautalampi och Peura-museet där, har jag funnit hur föremål av trä och näver, bland annat speglar kunskapsvandring mellan öst och väst i Norden under gångna sekler.

Finn Rideland skrev helt och hållet utifrån egna iakttagelser och utan källhänvisningar. Ett fotografi av Mickels-Olle, som sitter och flätar näverremsor, illustrerar den skogsfinnska näverflätningen.

⁵¹ Eriksson 2015: utan pag. (referat av föredrag)

⁵² Rideland 1998: 18–20

⁵³ Rideland 1998: 159

Då Lars Lundin 1993 vandrade genom Orsa finnmark i efterföljd till Carl Axel Gottlund utrustade han sig med näverkont och en flätad näverväska.⁵⁴ Det skulle förstås vara autentiskt, men näverskor använde han inte, måhända klokt nog, till skillnad från emellanåt Carl Axel Gottlund själv:⁵⁵

Jag spatserade hela vägen från Lehtomäki till Makkola i mina näfverskor, hvilka, oaktadt jag alltjemt omstufvade dem med mjuk måsa, sönderskafvade mina redan skadade fötter, till dess jag slutligen nödgades skära upp dem, såsom för trånga.

Lars-Ola Norén betonade näverflätning som något närmast unikt för skogsfinnarna jämförda med de svenska grannarna:⁵⁶

Det hantverk som mer än något annat förknippas med finnarna är näverslöjden. Användningen av näver som material till olika bruksföremål och redskap var heller inte något ovanligt bland den svenska befolkningen, men det var tekniken som skilde de finska och svenska näverslöjdarna åt. Åtminstone mycket gammalt tillbaka använde sig de svenska slöjdarna mest av näver som tagits som ”flak”, det vill säga i sammanhängande större stycken. Finnarna använde sig helst av näverremсор, som flätades till olika bruksföremål.

Lars-Ola Norén lade ner möda på att beskriva hur näverskor tillverkades, av vem och hur de användes. Han beskrev också måttet ”näverskomil”. Hela kapitlet är skrivet utan referenser och med illustrationer tecknade av författaren.

Ytterligare ett berättande verk med lättsam text och utan referenser eller källhänvisningar är en tidigare bok av Finn Rideland. Tidpunkten som texten avser är svävande angiven. Från 1700-talet finns knappast några beskrivningar av skogsfinska mäns dräktskick, som skulle kunna vara förebilden för mansdräkten i citatet:⁵⁷

Männens huvudsakliga plagg var en kolt av skinn eller blaggarnslärf (blågarnsväv). Fram till början av 1700-talet var vida långbyxor modet. Skorna var av flätad näver. I

⁵⁴ Lundin 1995: 10–11, 108

⁵⁵ Gottlund 1984 [1931]: 206

⁵⁶ Norén 1994 [1985]: 275–276

⁵⁷ Rideland 1982: 25

det breda bältet satt den nödvändiga yxan och de lika nödvändiga knivarna i *en* slida – också den av näver och med utrymme för åtminstone täljkniv, matkniv och en syl. Även ryggsäcken, *kontti*, var av näver.

Uppfattningen, att skogsfinnarna var speciellt skickliga i att fläta näver och gjorde det i stor utsträckning, var sålunda gott rotad i finnskogslitteraturen på 1980- och 90-talen. Hur det låg till i de svenska bygderna diskuterades mindre. Kristian Østberg anförde på 1930-talet att näverflätade föremål några decennier tidigare hade varit en handelsvara. Skogsfinnarna sålde åtminstone konter och skor.⁵⁸

Ri-Kesten var enda i 1901 – 87 år gammal – expert i å lage konter.

Som gammelmann, ja olding, laget han bare konter.

Prisene på kontene var ikke høie; for en stor kont fikk han kr. 2,50, for en liten kr. 1,50 og for et par neversko bare 50 øre.

Det framgår inte otvetydigt om författaren har träffat Ri-Kesten, men det förefaller sannolikt. Många skogsfinnar hade däremot helt säkert Nils Keyland träffat under sin uppväxttid på Finnskogen i Värmland under finnskogens svanesång under senare delen av 1800-talet. Han bedrev etnologiska fältarbeten sedan 1890-talet och var tjänsteman vid Nordiska Museet 1906–1924. Han hade inte mycket att skriva om näverflätning. Det var uppenbarligen för honom något ointressant, självklart. Han skrev uttryckligen att klädedräkten hos de inflyttade finnarna på Finnskogen är helt okänd under de första 150 åren, det vill säga inmot slutet av 1700-talet, men inte desto mindre kunde han i alla fall veta en sak:⁵⁹

Änskönt vi icke kunna veta, vad slags kläder den förste värmlandsfinnen bar – säkert är, att han ibland bar näverskor på fötterna.

Mycket mer än så skrev aldrig Nils Keyland om näverflätning. Andra samtida skrev desto mera explicit, sålunda Sven Lönborg i sin akademiska avhandling:⁶⁰

⁵⁸ Østberg 1978 [1931–1939]: 184

⁵⁹ Keyland (†) 1954: 72

⁶⁰ Lönborg 1902: 404

I allmänhet utmärkte sig finnarne just icke för öfverdrifven slöjdkunnighet, om vi bortse från näfverflätning, hvori de nått en förvånande skicklighet (t.ex. näfverkontar och skor).

Segerstedts samling är en beundransvärd mängd anteckningar från flertalet av landets finnbygder, vilka insamlades brevlades av Albert Segerstedt på 1880-talet. I en generell anmärkning i ett av honom själv författat textstycke framhöll han näverflätningen som särskilt skogsfinsk om än i avtagande. Bilddelen av samlingen innehåller åtskilliga teckningar och fotografier av flätade näverföremål: kontar, knivslidor och en saltbosa. Flera av teckningarna som ser ut som näverflätade föremål är dock tillverkade av flätade furustickor eller -spånor:⁶¹

En för finnarne egen industri var och är tillverkningen af näfverarbeten; numera begagnas detta material blott till kunten.

På samma sida beskrivs hur näverskor tillverkades och användes. Också Petrus Nordman ansåg i sin avhandling att näverflätningen var ett utdöende hantverk, som en gång hade införts till Sverige vid skogsfinnarnas inflyttning:⁶²

Konsten att af näfverremсор fläta samman hvarjehanda ting berättas finnarne hafva infört till Sverige. De tilvärkade åt sig tofflor, skor och halfstöflar, kontar (kuntar), mjölkkorgar, saltflaskor, rifvor, dosor, knivslidor, vallurar, rep m. m. Näfverindustrin håller emellertid nu på att ställvis dö ut, endast de äldre finska familjemedlemmarna i vissa byar i Värmland innehafva fortfarande konsten.

Det tar ungefär en timme att tillverka ett par skor.⁶³ Då är insamlandet av näverremсорna gissningsvis inte inräknat.

Folklivsforskningen under 1800-talets sista decennier och runt 1900 var klar över att näverflätning var ett utdöende hantverk i den värmländska Finnskogen. Några jämförande studier med de svenska bygderna gjordes inte. Den i ett drygt århundrade – även i den allmän-etnologiska litteraturen – rådande åsikten att näverflätning var en skogsfinsk specialitet

⁶¹ Wedin 2006: 360

⁶² Nordman 1994 [1888]: 101

⁶³ Wedin 2006: 360

införd från Finland med inflyttningen runt 1600 kodifierades vid den tiden. Det var ett påstående som inte behövde provas, bara föras vidare från äldre litteratur.

I mitten av 1820-talet kom ett dussin karlar från Finnskogen till Stockholm och fick audiens på slottet:⁶⁴

En tid därefter ankommo de tolv finnarna själva, sex från Värmland och sex från de angränsande norska trakterna, till Stockholm, där de väckte stor uppmärksamhet med sina vadmalskläder och vadmalslavor, näverskor, näverkontar och yxor.

Så står det i Karl Bernhard Wiklunds förord till Carl Axel Gottlunds dagbok från Dalavandringen. Det framgår inte om stockholmarnas förundran bottnade i att karlarna var skogsfinnar eller bara i att de inte var 08:or utan från en avlägsen landsbygd. Frågan är om finnarna själva spelade lite teater. De kan inte ha gått hela vägen från Finnskogen till Stockholm i näverskorna. Det är många näverskomil. De torde ha gjort paus vid tullen och plockat fram sina näverskor ut kontarna – gissningsvis på Carl Axel Gottlunds uppmaning, i det att han ville visa upp något säreget och uppseendeväckande.

Intagen av den finska folksjälen, bestående till hälften av Uppsalaromantik och till hälften av Åbofennomani, skrev Carl Axel Gottlund om de näverflätade föremålen som nationella kännetecken på (skogs-)finnar:⁶⁵

Till sin klädedräkt skiljde de sig föga från Sockneboarne. [...] Då man härtill lägger deras *virsut* (näfverskor) och *konti* (näfver-ränsel) så har man angett det väsentligaste af hvad de i afseende å denna del bibehållit utaf sin nationalitet.

Carl Axel Gottlund var inte ensam om åsikten. Den fanns också bland skogsfinnarna själva. Han träffade en hantverkare i genuin tradition. För henne var det att kunna fläta näverföremål ett skogsfinskt adelsmärke:⁶⁶

⁶⁴ Gottlund 1984 [1931]: III

⁶⁵ Gottlund 1984 [1931]: 85

⁶⁶ Efter Norlander 2000: 93

I hemmanet Våhlbärg i Grue, förärade mig en finngumma, Anna Lehmoinen, ett par tre tum långa, sirligt utarbetade näfverskor. Det nämnes här, emedan gumman sade sig därmed vilja visa, ”att hon var riktigt finsk”.

I Carl Axel Gottlunds samlingar finns en teckning av en skogsfinne från Hedmark i Norge med frack, stärkkrage, hög hatt, damasker, svarta skor och spatserkäpp – och en näverkont.⁶⁷

Det går att komma ytterligare några årtionden tillbaka i tiden för att läsa den veterligen första samtidsuppfattningen om näverflätning bland skogsfinnarna, erkannerligen i Värmland. Olof Linderholm disputerade på slutet av 1780-talet i Uppsala på en smånätt avhandling om värmlandsfinnarna. En fotnot är av intresse i detta sammanhanget.⁶⁸

Skorna, som de bär på sommaren är av björknäver, och de tillverkar dem skickligt inte bara för eget bruk utan också för svenskarnas.

Föremål tillverkades i finnbygderna och såldes i gårdfarihandel och på marknader till svenskar, till exempel på Nävertorget i Karlstad, numera Fryksdalstorget.

Uppfattningen om den skogsfinska näverflätningen var således rotad redan mot slutet av 1700-talet. Under 1800-talet utmejslades den som något av en nationalkaraktär. Under 1900-talet ifrågasattes inte detta i den allmänethnologiska litteraturen och endast modifierades måttligt i 2000-talets skogsfinska litteratur. Att observera är, att argumentationen byggde mer eller mindre uteslutande på empiri från Finnskogen i Värmland. Uppfattningen att näverflätningen införts till Sverige av de flyttande finnarna på 1500- och 1600-talen hade axiomatisk karaktär. Någon argumentation utöver en oftast underförstådd material-, teknik- och formlikhet anfördes inte före Niilo Valonens arbeten på 1950-talet. Därefter har uppfattningen varit underförstått självklar. Den kan prövas utifrån bevarade föremål i museisamlingar.

⁶⁷ Gottlund 1986: 378

⁶⁸ Linderholm 1976 [1788–1790]: 14, not 32

5. Bevarade föremål i Sverige

Svenska museisamlingar – från nationella museer till hembygdsgrådar – innehåller rikligen näverflåtade föremål. Några stickprov kan visa var föremålen var i bruk framför allt på 1800-talet. I nästa avsnitt görs en djupdykning i Dalarna och Värmland (kap 6), och därefter görs ett försök att nå bortom 1800-talet och finna näverflåtningens äldsta tid (kap. 7–8).

Näverflåtade föremål finns i samtliga landskap från Västergötland och Uppland och norrut.⁶⁹ Flest finns från Dalarna och Värmland med respektive 109 och 73 stycken. Detta är de klassiska finnmarks- och finnskogslandskapen, men som det ska visa sig i nästa avsnitt kommer ingalunda alla föremålen från finnbygderna. Därefter följer måhända överraskande Härjedalen med 38 föremål. I det landskapet finns ingen finnbygd. Från Hälsingland, Medelpad, Ångermanland och Jämtland finns ungefär 20 stycken vardera. I alla dessa landskapen finns finnbygder. Från landskapen Västergötland, Uppland, Dalsland, Gästrikland, Västerbotten, Norrbotten och Lappland finns vardera 1–6 näverflåtade föremål. Alla dessa landskapen innehåller antingen skogsfinska gårdar eller gårdar i den historiskt helt åtskilda nordliga finska traditionen, till exempel Tornedalsfinnarna.

Det samiska området måste beaktas vid en diskussion. I landskapen med finnmarker och finnskogar fanns sockenlappar men också relativt enstaka samer, som inte ingick i den samiska rennomadismen. Dessa var främst kända för flätarbeten i rottågor.⁷⁰

Söder om det ovan diskuterade området, från Östergötland och Bohuslän och söderut innehåller den överblickade föremålssamlingen endast ett föremål, en näversko ifrån Småland.

Slutsatsen är enkel. Näverflåtning och näverflåtade föremål var i bruk i större delen av landet på 1800-talet, faktiskt i den del av landet där tillgången på god näver var riklig (fig. 1). Man gick i näverskor, bar i näverkontar och använde näverflåtade flaskor, askar, lieskor och annat i såväl finska bygder – skogsfinska och nordliga – som i svensktalande bygder. Saken kan fördjupas i en grundligare studie i Dalarna och Värmland. I en mindre, sydlig del av landet användes inte näverflåtade föremål.

⁶⁹ Det följande bygger på DigitaltMuseum på Internet och Kulturhistoriska museet, Lund

⁷⁰ Bergström-Andelius & Ågren 1966; Svanberg 1999: 88–93.

Fig. 1. Nävertäkt. Akvarell av Lena Wikström, Bingsjö (2016).

Att både finnar och svenskar använde näverskor framhölls av Jacob F. N. Arosenius redan på 1800-talet:⁷¹

Näfverskor tillhöra ej uteslutande finnarne. I kärrmark och skogar är detta en varm och angenäm fotbeklädnad; därjämte en ganska billig. [...] dalkarlarne stundom uppskatta afstånd efter *näfversko-mil*.

6. Värmland och Dalarna

Den huvudsakliga insamlingsperioden för föremål till nationella och regionala kulturhistoriska museer var 1880–1920 och något senare till lokala museer, till exempel

⁷¹ Arosenius 1881:11.

hembygdsgårdarna. Under denna tid var de ansvariga för samlingarna begränsat intresserade av föremålens kontext. Det är sålunda ovanligt att föremålen har goda uppgifter om i vilka byar och gårdar de en gång tillverkades och var i bruk. Huvuddelen av föremålen har enbart en socknetikett och inte alltid ens det.

Tabell 1. Förekomsten av näverflätade föremål i Värmland och Dalarna (antal socknar).⁷²

	Värmland	Dalarna
Socknar med >2 finngårdar		
Föremål finns	13	10
Föremål saknas	15	9
Socknar med 1–2 finngårdar		
Föremål finns	7	7
Föremål saknas	14	5
Socknar utan finngårdar		
Föremål finns	2	11
Föremål saknas	36	11

Tabell 2. Förekomsten av näverflätade föremål i Värmland och Dalarna (antal föremål).⁷³

	Värmland	Dalarna
Socknar med >2 finngårdar	63	72
Socknar med 1–2 finngårdar	15	33
Socknar utan finngårdar	4	60

Inte alla socknarna i Dalarna och Värmland innehåller någon finnmark respektive finnskog eller någon enstaka finngård. I tabellerna är socknarna delade i tre kategorier med avseende på

⁷² Tabellen bygger på DigitaltMuseum (väsentligen Nordiska Museet), Dalarnas Museum, Värmlands Museum och hembygdsföreningarna i Boda, Djura, Leksand, Mora, Ore, Orsa och Rättvik, vars kataloger är tillgängliga i Dalarnas Museum

⁷³ Se not 79

detta (tab. 1–2). Även i socknar med finngårdar kommer huvuddelen av de näverflätade föremålen inte från finngårdar, i den mån en gård är känd som insamlingsplats. För Dalarna härrör endast 3 procent av föremålen från kända finngårdar. Från icke-finngårdar kommer 42 procent, till exempel från socknar helt utan finngårdar, och för resterande 55 procent är saken okänd. Meningsfulla jämförelser måste göras på sockennivå.

Utifrån den grova metoden att räkna antalet socknar med och utan näverflätade föremål och med och utan finngårdar (tab. 1) kan det konstateras, att föremålen finns i alla slags socknar. Socknar med och utan föremål finns i tillnärmelsevis lika antal bland socknar med och utan finngårdar. Näverkontar, näverskor, saltflaskor och så vidare var i bruk i såväl finnbygder som i de svenska bygder. Ett uppenbart undantag är hur föremål saknas i värmländska socknar utan finngårdar.

Att räkna antalet näverflätade föremål i de olika slagen av socknar ger emellertid en tydligare bild (tab. 2). De värmländska föremålen är i stor majoritet insamlade från socknar med många finngårdar, det vill säga från Finnskogen. I socknarna utan finngårdar är föremål sällsynta, i de flesta finns inga alls (tab. 1). Även i Dalarna kommer de flesta föremålen från socknar med finnmarker och finngårdar. Skillnaden mot Värmland är dock betydande. Med tanke på att många av föremålen från socknar med finngårdar kommer från svenska gårdar torde en majoritet av föremålen från Dalarna vara insamlade i svenska bygder. Motsatsen gäller för Värmland. Skillnaden kräver en förklaring. Tre olika kan föreslås:

(1) Insamlingen

De studerade föremålssamlingarna i de två landskapen har inte tillkommit fullt likvärdigt. Föremålen i Dalarna finns till viss del i hembygdsgårdar. Här har insamlingen ägt rum senare och möjligen med andra ambitioner än i de nationella och regionala museerna, vilka har bidragit med föremålen från Värmland i tabellerna (tab. 1–2). De valda hembygdsgårdarna i Dalarna är eljest jämt fördelade på sådana med finnmarker, till exempel Orsa och Rättvik, och sådana utan, till exempel Leksand och Mora.

(2) Insamlingsstrategin

Tiden för 100–150 år sedan, då huvuddelen av föremålen såldes eller skänktes till museerna, karaktäriserades av landskaps- och nationalromantik, och av tanken att en genuin men utdöende allmogekultur måste räddas in till museerna i elfte timmen. I den andan var den värmlandsfinska kulturen en utdöende relik som måste samlas in i Finnskogen; i Dalarna gällde detsamma för knätofsarnas och de målade skåpens svenska bondebygd. Insamlingarna i de båda landskapen kom att få olika inriktningar.

(3) Reell skillnad

I finnskogarna i Värmland fanns länge, ännu under insamlingstiden, en finsk identitet i Finnskogen. Så var det knappast i Dalarnas finnmarker. Frågan är om folket i bondebygden i Värmland tog avstånd från finnarna genom att inte använda kontar och näverskor. Detta skulle inte ha varit aktuellt i Dalarna enligt föremålens fördelning. Tanken motsägs av de ovan citerade avsnitten ur Carl Axel Gottlunds dagbok från Dalaresan, men föremålen i museisamlingarna är två, tre generationer yngre.

Av de tre förklaringarna är den tredje den mest spännande. Den tar fasta på att föremålen är människor eller att människorna talar genom föremålen, såsom sammanfattat i inledningen utifrån Marcel Mauss och Ludvig Börnes synsätt. För att diskutera etnicitet utifrån det Barthska etnicitetsbegreppet är de näverflätade föremålen dock inte tillräckliga.

De två första förklaringarna är måhända de mest troliga. Klart är att under 1800-talet användes näverflätade föremål i både finnbygder och svenska bygder. För att komma längre mot en eventuell skogsfinsk exklusivitet i näverflätning fordras en studie av föremål äldre än 1800-talet.

7. Föremål äldre än 1800

Skriftliga uppgifter att utgå från i en diskussion av näverflätning före 1800-talet är knappa. Den i inledningen citerade iakttagelsen av Carl von Linné under dalaresan 1734 är den äldsta i Sverige och veterligen en av de fåtaliga. Några gånger nämnde han därtill, i anteckningarna

från svensktalande bygder i Järna, Älvdalen med flera socknar, näverkontar brukade av vallkullor och av bönder till matsäcken under resor. Han benämnde dem ”finnkassar”.⁷⁴

Den äldsta uppgiften om näverflätning i Finland synes vara ett protokoll från 1670-talet i Savolax som nämner näverskor bland andra klädespersedlar.⁷⁵ Arkeologiska fynd äldre än så finns inte. Det är helt enkelt inte korrekt att förhistoriska näverflätade föremål finns från Finland.⁷⁶ Från Ryssland finns skrin med näverflätad dekor på locket och sidorna.⁷⁷ Dessa är från 1200- och 1300-talen.

I svenska museisamlingar finns tre näverflätade föremål med årtalsangivelser till 1700-talet: en kont från Äppelbo socken i Dalarna, en ask från Härjedalen och en kont från Nederkalix i Norrbotten.⁷⁸ Två av de tre är således från områden utan skogsfinska bygder. Detsamma gäller de tre kända föremålen med årtalsangivelser från tiden 1800–1850.⁷⁹ Dateringarna till 1700-talet må vara problematiska. Det är oklart, om de är kvalificerade gissningar av den katalogiserande museipersonalen, eller om de bygger på berättelser av givarna eller säljarna av föremålen.

Om det inte är korrekt, att det finns förhistoriska näverflätade föremål från Finland, så är det likaså inte korrekt att sådana saknas från Sverige. Sex eller sju arkeologiskt funna förhistoriska och medeltida föremål är för närvarande kända. Dessa bildar en tunn kedja av näverflätning från stenåldern, via äldre järnåldern till medeltiden (tab. 3). Det äldsta föremålet, krukskärvan från den tidigneolitiska fyndplatsen Östra Vrå nära Katrineholm, visar möjligen inte flätad näver utan flätade spånor. De övriga föremålen är oproblematisks med avseende på material och teknik utom de från Uppsala och Stockholm.⁸⁰ Att fläta näverremсор var en känd teknik i Sverige alltsedan Hedenhös redan före den skogsfinska inflyttningen årtiondena kring 1600.

⁷⁴ Linné 2007 [1734]: 228

⁷⁵ Latvala 1997

⁷⁶ Valonen 1952; Anna Rauhala muntl. medd.; Juha Ruohonen muntl. medd.

⁷⁷ Ranta 2016: 22

⁷⁸ Nordiska Museet, inv. nr 4555, 5076 och 76907

⁷⁹ Nordiska Museet, inv. nr. 32262 och 158234 från Lima sn, Dalarna, och 131569 från Torp sn, Medelpad

⁸⁰ Se not 71–72

Tabell 3. Arkeologiskt funna näverflätade föremål i Sverige.⁸¹

Föremål	Plats	Datering	Referens
Lock eller botten av burk	Uppsala	Medeltiden (?)	Upplandsmuseet ⁸²
Korg av flätad bast, tvinnade bastsnören, näverremсор, flätade träspånor	Helgeandsholmen, Stockholm	1250–1300 ⁸³	Stockholms Stadsmuseum ⁸⁴
Korg	Sigtuna	985–1000	Sigtuna museum ⁸⁵
Matta runt gravkittel	Högom, Medelpad	500 e.Kr.	Ramqvist 1992: Plate 106–107
Matta runt gravkittel	Kvissleby, Medelpad	400 e.Kr.	Länsmuseet Västernorrland ⁸⁶
Korg för gravkärl	Gödåker, Uppland	200 e.Kr.	Almgren 1916: 82–83
Krukskärva med avtryck	Östra Vrå, Södermanland	3500 f.Kr.	Welinder m.fl. 1998: 161

Att fläta är naturligtvis en uråldrig och vida spridd hantverksteknik. Eleganta är de lindbastflätade skorna, eller sandalerna, från pålbyggnaden i Allensbach vid västra änden av Bodensjön. De är ungefär jämngamla med krukskärvan från Östra Vrå.⁸⁷

Korgen, som kastades bort i det äldsta avfallet i Sigtuna strax före 1000 e.Kr. (fig. 2) kan tänkas inte vara tillverkad i staden. Vid den tiden besöktes platsen av resenärer österifrån liksom Sigtunabor reste österut. Eventuellt var slavar och hantverkare österifrån bosatta i

⁸¹ Tabellen bygger på förfrågningar eller studier i läns- och stadsmuseer i Falun, Härnösand, Jönköping, Kalmar, Lund, Malmö, Sigtuna, Stockholm, Uppsala och Visby jämte Sjöhistoriska museet med Vasamuseet

⁸² Kv. Näktergalen (utgr. 1934); UM 27011. Föremålet är problematiskt. Det består av både flaknåver och näverremсор

⁸³ Det äldsta av flera föremål

⁸⁴ SSM 9253, 11294, 20492, 23979, 32985, 36483

⁸⁵ Kv. Trädgårdsmästaren 9 & 10 1988–1989, fas 1; ruta j7–8:9, fyndnr 12084

⁸⁶ Gravhög, Kvissleby, Njurunda sn; rapport av Arvid Enqvist 1916; HM 15746

⁸⁷ Grömer 2016: 348

Fig. 2. Näverflätad korg från Sigtuna, slutet av 900-talet (foto: Anders Söderberg 2016).

staden.⁸⁸ Analyser av stadens begravdas benkemi antyder samma sak.⁸⁹ Möjligheten står öppen att korgen är tillverkad i Finland eller någon annanstans österut, medtagen till Sigtuna och kastad där. Detsamma kunde gälla Stockholm, men näverremssorna (tab. 3) pekar mot tillverkning i staden.

Ett ständigt arkeologiskt problem är om slutsatser kan dras utifrån att fynd saknas. Näver hör till de organiska material som bäst motstår de tafonomiska agenternas nedbrytande krafter. Näver påträffas rimligt frekvent under arkeologiska utgrävningar. Den så gott som totala avsaknaden av näverflätade föremål i de medeltida städernas avfall och i skeppsvrakens innehåll kan förstås som att sådana föremål faktiskt inte var vanliga, snarare tvärtom. En reservation är naturligtvis att de studerade medeltidsstäderna nästan alla ligger söder om

⁸⁸ Roslund 2001: 205–218, 232–234, 250–251

⁸⁹ Metropolen Sigtuna (1018)

utbredningsområdet för de kulturhistoriska museernas föremål från 1800-talet. Frågan om näverflätning förekom i de norra två tredjedelarna av Sverige under 1400- och 1500-talen är öppen. Att flera föremål finns från tiden 200–500 e.Kr. beror på det speciella gravskicket med näver, flätad eller i flak, runt gravkärl. Sådana gravar finns från mellersta Sverige och Norge.⁹⁰

8. Myrfunna näverskor

Näverskoklädda människor tycks ha haft en benägenhet att trampa ner sig i myrar under slätter och andra göromål. En och annan sko har gått förlorad på det viset. Varför också par av skor kunnat hittas vid torvtäkt och dikning är mera anmärkningsvärt. De har väl blivit kvarglömda.

Från Finland förtecknade Niilo Valonen åtta platser med myrfunna näverskor.⁹¹ Fyra stycken med fynduppgifter är funna på djup varierande mellan 30 och 85 cm under diverse grävningsarbete, till exempel i en gammal fiskdamm. Ingen av de åtta skorna kan dateras bättre än andra skor, därför att de är funna i myrar. Djupet säger inget om att de skulle vara olika gamla eller anmärkningsvärt gamla.

Sverige kan uppvisa åtta platser med myrfunna näverskor, uppgrävda på djup mellan 5 och 90 cm (tab. 4). De kommer från Värmland, Dalarna, Gästrikland, Medelpad och Ångermanland. Skorna från Holmtjärn, Dalarna, Järperud, Värmland, Iwantjärn, Gästrikland, och Korsmyren, Medelpad, är funna i finnbygder, de andra inte men rimligt nära.

Av skorna från de åtta fyndplatserna har sex stycken blivit C14-daterade. I tabellen (tab. 4) står de i laboratoriet uppmätta radiometrisk centralvärdena. Efter kalibrering är dateringarna betydligt mera stökiga (fig. 3). Den äldsta skon från Holmtjärn i Ore socken, Dalarna, är med obetydligt större sannolikhet från 1500-talet än från 1600-talet (fig. 4). Den är därmed ett visserligen svagt argument för att näverflätade skor skulle ha varit i bruk i Dalarna före skogsfinnarnas inflyttning. Av de fem resterande skorna härrör tre sannolikast från 1800-talet och de två övriga sannolikast från 1600-talet, andra halvan, respektive 1700-talet.

⁹⁰ Andersson 2016: 119

⁹¹ Valonen 1952: 196, Abb. 158

C14-dateringarna visar i all enkelhet, att näverflätade skor var i bruk i och nära finnbygderna alltsedan inflyttningstiden och igenom 1700- och 1800-talen. Det var det förväntade resultatet.

Tabell 4. Myrfunna näverskor i Sverige (C14-dateringar e.Kr.).⁹²

Fyndplats	Museum, inv.nr	Datering
Järperud, Gunnarskog socken, Värmland	Värmlands Museum 16990	1810
Storbron, Filipstad, Värmland	Värmlands Museum 11317	1718
Holmtjärn, Dalfors, Ore socken, Dalarna	Dalarnas Museum 13131	1672
Ovanmyra, Boda socken, Dalarna	Boda hembygdsförening 416	
Stormyren, Ivantjärn, Ockelbo sn, Gästrikland ⁹³	Pålsgården, Ockelbo 867	1909
Korsmyren, Ljustorps sn, Medelpad	Västanåfallet natur- och kulturcentrum i Viksjö, u. nr.	
Hocksjön, Ramsele socken, Ångermanland	Länsmuseet Västerbotten 12158	1898
Efraimsmyren, Nordanbäck, Nordmaling socken, Ångermanland	Nordmalings hembygdsgård 509	1760

9. Myt eller verklighet

Det finns ett fåtal äldre skrifthistoriska uppgifter och en begränsad, källkritiskt problematisk empiri i form av föremålen själva att utvärdera med avseende på frågan, huruvida

⁹² Ua-52981–52986; okalibrerade centralvärden, osäkerhetsintervall 25–26 år (1 sigma)

⁹³ N.N. 1956

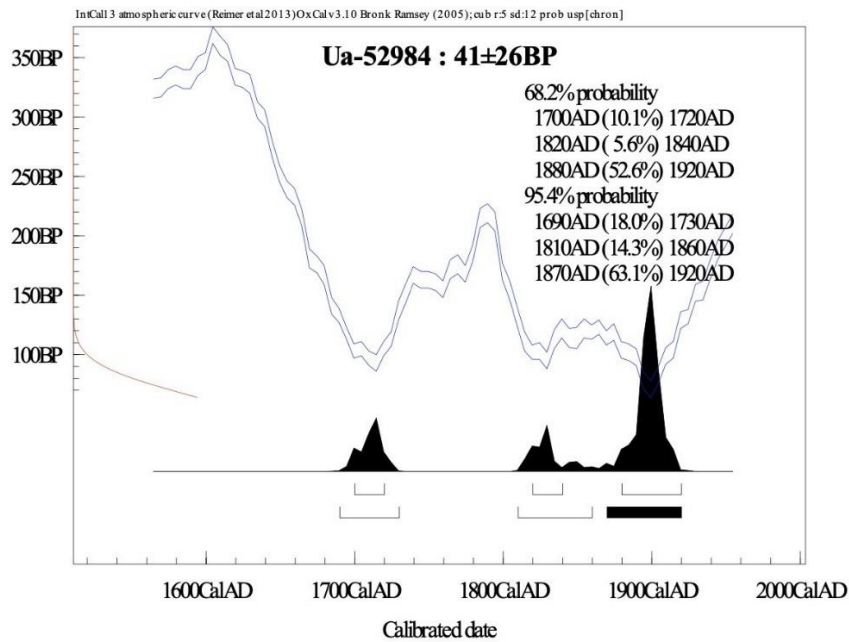

Fig. 3. Den kalibrerade C14-dateringen av näverskon från Efraimsmynnen i Nordmaling sn, Ångermanland, med tre alternativa dateringar med olika sannolikheter (Ua-52984).

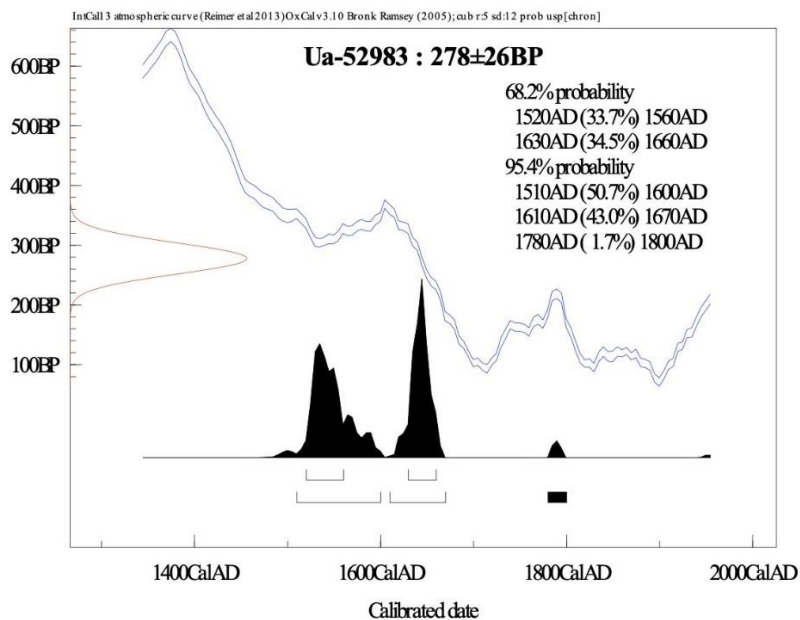

Fig. 4. Den kalibrerade C14-dateringen av näverskon från Holmtjärn, Ore sn, Dalarna, med två alternativa dateringar med ungefär lika stor sannolikhet (Ua-52983).

näverflätning är att uppfatta som alldeles särskilt karaktäristisk för skogsfinnarna i Skandinavien. Skarpast formulerad kan frågan ställas, huruvida näverflätning kan anses vara en etnisk markör för skogsfinnarna i Fredrik Barths mening.⁹⁴ Det skulle innebära, att näverflätade föremål användes betydelseskapande – mer eller mindre – i samhandlingen mellan skogsfinnar och traditionella svenskar. De skulle ha ingått i upprätthållandet av en gräns mellan de två grupperna: de sedan länge i Skandinavien boende svenskarna och de på 1600-talet inflyttade finnarna, de blivande skogsfinnarna i finnbygder. Denna konventionella tudelning ska inte diskuteras här.⁹⁵

På 1800-talet användes en mångskiftande uppsättning näverflätade föremål – kontar, skor, flaskor, liefodral och så vidare – på såväl gårdar i svenskbygderna som i finnbygderna i hela norra och mellersta Sverige. Mot slutet av århundradet, innan näverflätning gick ur bruk, gällde det särskilt kontar och skor. Möjligen var många av de i svenska bygder brukade föremålen tillverkade i finnbygder.

På 1700-talet och i början av 1800-talet ansåg flera samtida iakttagare att näverflätning var särskilt utmärkande för (skogs-)finnarna och finnbygderna: Carl von Linné, Olof Linderholm, Carl Axel Gottlund. De mycket få i museisamlingar förvarade föremålen med i och för sig problematiska fynduppgifter, som säger att de skulle ha varit i bruk på 1700-talet, bekräftar inte den bilden.

Från inflyttningsårhundradet, 1600-talet, är kunskapen i det närmaste obefintlig. Av de C14-daterade näverskorna är två sannolikt tillverkade då. En av dem är funnen i en myr inom en finnbygd. En anknytning av näverflätning till de (skogs-)finska inflyttarna kan näppeligen beläggas. De få bevarade föremålen äldre än 1800 antyder snarast motsatsen.

Den äldsta uppgiften om näverflätade föremål i Finland, synes finnas i de savolaxiska tingsprotokollen från 1670-talet. Äldre, daterade föremål finns inte från Finland, allra minst förhistoriska föremål. Sådana finns däremot från Sverige. Ett tidsbundet, specifikt gravskick från tiden 200–500 e.Kr. belägger förekomsten av näverflätning under den tiden. Korgen från slutet av 900-talet i Sigtuna finns också tillfälligtvis. Något yngre än den är de äldsta föremålen ifrån Ryssland.

⁹⁴ Barth 1969

⁹⁵ Cf. Welinder 2016

Såsom föremål insamlade till museer och arkeologiskt uppgrävda är näverflätning äldre i Sverige än i Finland. Det är svårtolkat, om den omfattande östliga förekomsten och de typologiska, diffusionistiska och språkhistoriska studierna ska tas som belegg för att det motsatta förhållandet faktiskt är det verkliga: näverflätning uppkom i öster och spred sig österifrån till Sverige.

En tidpunkt för en sådan process kan inte beläggas. Intressant är emellertid att diskutera, om överflyttningen av (skogs-)finska gårdsbrukare och familjer kring och efter 1600 innebar ett kvalitativt språng. Blev näverflätade föremål mera mångskiftande och vanliga än förut? Svaret på frågan är i dag öppet. Klart synes dock vara, att en samtida uppfattning, att näverflätning var finskt växte fram. En av flera möjliga tolkningar av förekomsten av näverflätade föremål i Värmland på 1800-talet är, att föremålen ansågs utpeka (skogs-)finnar och inte användes av svenska värmlänningar, som i enlighet med det Barthska, konstruktivistiska etnicitetsbegreppet ville markera ett avståndstagande från (skogs-)finnarna. Starka alternativa tolkningar finns, och tolkningen är inte aktuell för Dalarna.

Det kan inte med skrifthistoriska uppgifter och daterade föremål påvisas att näverflätning skulle ha börjat utövas i öster och spritt sig västerut. Empirin antyder snarare att Skandinavien – norra och mellersta Sverige – tidigt ingick i ett stort nord- och nordöstligt näverflätande område. En tidpunkt är äldre järnålder, även om ett enstaka, oklart, betydligt äldre föremål finns. En rimlig uppfattning är emellertid, att näverflätningen – till exempel att gå i näverskor – senast på 1700-talet kom att associeras med (skogs-)finnarna och anses vara utmärkande för dem, eventuellt inte med rätta. Proletariseringen av finnbygderna i och med brukens expansion in i finnbygdernas skogar och deras monopolisering av skogen med svedjebruksförbud kan ha varit en reell bakgrund till det myckna bruket av näverflätade föremål. De är praktiska och billiga för fattigt folk i skogar med goda näverbjörkar.

Referenser

- Almgren, O. 1916. Ett uppländskt gravfält med romerska kärl. *Fornvännen* 11 (s. 76–103)
- Andersson, K. 2016. *Göddåker. Ett romartida centrum i Uppland*. Statens historiska museer, Stockholm
- Arosenius, J.F.N. 1881. Sveriges finnmarker. *Ymer* 1: (s. 25–39)
- Barth, F. (red.) 1969. *Ethnic groups and boundaries. The social organization of culture difference*. Universitetsforlaget, Oslo
- Bergström-Andelius, E. & Ågren, K. 1966. Om lapska rotkorgar och deras bindning. *Västerbotten* 1966 (s. 2–76)
- Björkquist, L. 1938. Trä- och näverskor i Jämtland. *Rig* 21 (s. 15–36)
- Eriksson, T. 2015. FINNSAM:s vinterkonferens i Helsingfors 12–15 mars 2015. *FINNSAM-Information* 21, nr 3 (utan pag.)
- Fjellström, Ph. 2005 [1970]. Material och teknik. I: Bringeus, N.-A. (red.): *Arbete och redskap. Materiell folkkultur på svensk landsbygd före industrialismen*; Carlssons Bokförlag, Stockholm (s. 64–85)
- Gottlund, C.A. 1984 [1931]. *Dagbok öfver dess Resor på Finnskogar i Dalarne, Hälsingland, Vestmanland och Vermland år 1817*. Dalarnas Museum, Falun
- Gottlund, C.A. 1986. *Dagbok över mina vandringar på Wermlands och Solörs finnskogar 1821*. Gruetunet museum, Kirkenær
- Grömer, K. 2016. *The art of prehistoric textile making. The development of craft traditions and clothing in Central Europe*. Natural History Museum Vienna, Vienna
- Hallinder, A. & Järlgren, Ch. 1985 [1974]. *Näver*. Jämtlands läns museum, Östersund
- Heine, H. 1849. *Heinrich Heine über Ludvig Börne*. Hoffman und Kampe, Hamburg
- Johnsson, H. & Palm, O. 1989. *Näver. En studiebok i näverslöjd*. LTs Förlag, Stockholm
- Keyland, N. (†) 1954. *Värmlands finnmarker. Efterlämnade uppsatser och bilder*. Nordiska museet, Stockholm
- Kjellin, A.F. 1905 [1801]. Berättelse om de på Vermelands Skogar mot Norska Gränsen i Frykdals och Elfvedals Härader boende Finnars tilstånd, i afseende på Hushollning, seder och Upplysning. *Historiallinen arkisto* 19 (s. 258–266)
- Latvala, S. 1997. *Liten bild av folkdräkter i Savolax på 1600-talet*. Examensarbete. Mitthögskolan, Härnösand
- Levander, L. 1943. *Övre Dalarnes bondekultur under 1800-talets förra hälft. 1. Självhushåll*. Jonson & Winter förlags A.B., Stockholm

- Levander, L. 1944. *Övre Dalarnes bondekultur under 1800-talets förra hälft. 2. Förvärvsarbetet*. Jonson & Winter förlags A.B., Stockholm
- Levander, L. 1947. *Övre Dalarnes bondekultur under 1800-talets förra hälft. 3. Hem och hemarbete*. Carl Bloms boktryckeri A.-B., Lund
- Linné, C. v. 1984 [1734]. *Carl von Linnés Dalaresa*. Natur och Kultur, Stockholm
- Linnæus, C. 2007 [1734]. *Dalaresan tillsammans med Bergslagsresan*. Gullers Förlag, Örebro
- Linderholm, O. 1976 [1788–1790]. Om värmlandsfinnarna III. *Finnbygden* 1976, nr 4 (s. 12–14)
- Lundin, L. 1995. *I Gottlunds fotspår. En vandring genom Orsa Finnmark*. Eget förlag, Järvsö
- Lönborg, S. 1902. Finmarkerna i mellersta Skandinavien. *Ymer* 22 (s. 65–90, 361–408, 465–504)
- Mauss, M. 1970 [1925]. *The gift. Forms and functions of exchange in archaic societies* [Essai sur le don]. Routledge and Kegan Paul, London
- Metropolen Sigtuna. *Populär arkeologi* 2018/5 (s. 10)
- NE 14 = Ågren, Katarina (1994). ”näverskor, näverslöjd”. *Nationalencyklopedien* 14:360.
- Nesholen, B. 2001. Byggnadsskick. I: Wedin, M. m.fl. (red.): *Det skogsfinnska kulturarvet*. Finnbygdens förlag, Falun (s. 91–134)
- Nilsson, E. 1974. *Av näver och rot*. LTs förlag, Stockholm
- N.N. 1956. Näverskor i ockelbomosse, fynd från ”finska” tiden? *Ockelbo Hembygdsförening* 16 (s. 23–24)
- Nordmann, P. 1994 [1888]. *Finnarne i mellersta Sverige*. Dalaförlaget, Malung
- Norén, L.-O. 1985 [1994]. *Svedjerök. Den finska kolonisationen i Viksjöbygden*. PA Bäckström Förlag AB, Härnösand
- Norlander, Ch. 2000. *Mina finnskogsanor*. Stencil
- Nylén, A.-M. 2005 [1970]. Kläder. I: Nils-Arvid Bringeus (red.), *Arbete och redskap. Materiell folkkultur på svensk landsbygd före industrialismen*. Carlssons Bokförlag, Stockholm (s. 381–404)
- Odstedt, E. 1953. *Övre Dalarnes bondekultur under 1800-talets förra hälft. 4. Förvärvsarbetet*. A.-B. Lundequistska bokhandeln, Uppsala
- Olsson, C. 2009. Slöjd med rötter i skogen. *Värmland förr och nu* 2009 (s. 142–155, 194)
- Oscarsson, U. 2012. *Kvinnomöda och skaparglädje. Nedslag i Jämtlands och Härjedalens textilglädje*. Jamtli Förlag, Östersund
- Ramqvist, P.H. 1992. *Högom. The excavations 1949–1984*. Umeå universitet, Umeå

- Ranta, S.-L. 2016. *Ylimuistoinen tuohi. Käytön kulttuurihistoriaa*. Maahenki, Helsinki
- Rideland, F. 1982. *Smultronlandet. Finnskogarna förr och nu*. P A Norstedts & Söners Förlag, Stockholm
- Rideland, F. 1998. *Lycksalighetens marker. Finnskogens myter och verklighet*. Bok & Tryck AB, Ollnäs
- Roslund, M. 2001. *Gäster i huset. Kulturell överföring mellan slaver och skandinaver 900 till 1300*. Vetenskapssocieteten i Lund, Lund
- Sundström, U. 1983. *Idéer för näverslöjd*. ICA-förlaget AB. Västerås
- Svanberg, I. 1999. *Hästslaktare och korgmakare. Resursutnyttjande och livsstil bland sockenlappar*. Johan Norlander-sällskapet, Umeå
- Svanberg, I. & Tunón, H. 2001. Bark, näver och sav. I: Pettersson, B. m.fl. (red.), *Människan och naturen. Etnobiologi i Sverige*. Wahlström & Widstrand, Stockholm (s. 79–84)
- Valonen, N. 1952. *Geflechte und andere Arbeiten aus Birkenrindenstreife unter besonderer Berücksichtigung finnischer Tradition*. Kansatieteellinen arkisto IX
- Valonen, N. 1953. Om näverarbeten i Fenno-Scandien. *Nordisk kultur. Teknisk kultur III* (s. 100–113)
- Valonen, N. 1967. Näver (fi. Tuohi). *Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid XII* (s. 452–455)
- Wedin, M. 2001. Kläder. I: Wedin, M. m.fl. (red.): *Det skogsfinnska kulturarvet*. Finnbygdens förlag, Falun (s. 176–178)
- Wedin, M. (red.) 2006. *Seegerstedts samling. Skogsfinnarna i Skandinavien*. Finnbygdens Förlag, Falun
- Wedin, M. 2007. *Den skogsfinnska kolonisationen i Norrland*. Finnbygdens Förlag, Falun
- Welinder, S. 1991. *Humans and artifacts. An essay on typology, complexity and multi-dimensional statistics in the 19th and 20th century archaeology*. Norwegian Computing Centre for the Humanities, Bergen
- Welinder, S. 2016. *Vilka var och är skogsfinnarna? En historisk begreppsdiskussion*. Finnbygdens Förlag, Falun
- Welinder, S. m.fl. 1998. *Det svenska jordbrukets historia. Jordbrukets första femtusen år*. Natur och Kultur/LTs förlag, Stockholm
- Østberg, K. 1978 [1931–1939]. *Finnskogene i Norge*. Solør-Odal historielag, Grue